

en laten de auteurs zich soms te zeer meeslepen in een politiek correcte optimisme over de hedendaagse immigratiesamenleving.

Literatuur

Wacquant, L. (2003) *Urban outcast. A comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity Press.

Over de auteur

Erik Snel is als universitair docent en onderzoeker verbonden aan het Department of Public Administration and Sociology (DPAS) van de Erasmus Universiteit in Rotterdam.

E-mail: snel@essb.eur.nl

Eerbewijzen door de eeuwen heen

Kees Bruin en Nico Wilterdink

Samuel Clark (2016) *Distributing Status. The Evolution of State Honours in Western Europe*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 508 pagina's, ISBN 9780773546844

Overal ter wereld worden verdienstelijke personen van staatswege beloond met een onderscheiding. Vaak gaat het hierbij om opname in een 'orde'. Zo kennen we in Nederland de Orde van Oranje-Nassau, de Orde van de Nederlandsche Leeuw en de Militaire Willems-Orde, waarin de uitverkorenen bijvoorbeeld als 'ridder', 'officier', 'commandeur' dan wel gewoon lid worden opgenomen. Deze vorm van onderscheiden heeft zich in de afgelopen eeuwen steeds meer verspreid, vooral in West-Europa, maar ook daarbuiten. Vanaf het begin van de negentiende eeuw zijn er telkens weer nieuwe staatsonderscheidingen bijgekomen, al dan niet in de vorm van orden, zijn de aantallen mensen die jaarlijks zo'n onderscheiding ontvangen sterk toegenomen en heeft het bereik ervan zich langzamerhand over bredere bevolkingsgroepen uitgebreid, al is er ook nu nog een duidelijke *bias* ten gunste van maatschappelijke bovenlagen. Hoe zijn deze ontwikkelingen te verklaren? Waarom zijn er tegenwoordig zoveel onderscheidingen? Vanwaar die specifieke vorm? Wat is kenmerkend voor de ontwikkelingen in verschillende West-Europese landen? Deze vragen behandelt de Canadese historisch-socioloog Samuel Clark in zijn boek *Distributing Status. The Evolution of State Honours in Western Europe*,

een zeer grondige, breed opgezette studie waarin hij zich in het bijzonder richt op Groot-Brittannië, Frankrijk, België en Nederland.

Clark gaat in zijn onderzoek terug naar de Middeleeuwen, met uitstapjes naar nog vroegere perioden, toen staten zoals we ze nu kennen nog niet bestonden en staatsonderscheidingen in hun huidige vorm al helemaal niet. De middeleeuwse ridderlijke orden hadden weinig van doen met de staatsorden die nu in Nederland en elders in Europa bestaan. Tegenwoordig gaat het bij opname in zulke orden om medailles of 'lintjes' die na een bureaucratische procedure jaarlijks aan duizenden landgenoten – en een kleiner aantal buitenlanders – worden toegekend, mensen van allerlei pluimage die verder nauwelijks iets met elkaar te maken hebben behalve dat zij zich in de ogen van anderen verdienstelijk hebben gemaakt. In de Middeleeuwen ging het om exclusieve genootschappen van aanzienlijken die nog niets gepresteerd hoefden te hebben om daarin opgenomen te worden, maar van wie wel verwacht werd dat ze zich voor zaken van gemeenschappelijk belang zouden inzetten. Het lidmaatschap hield zowel bepaalde privileges in als verplichtingen jegens de andere leden of een vorst, en was meestal erfelijk – aspecten die bij de huidige staatsonderscheidingen nagenoeg ontbreken. Het lintje van nu brengt naar we aannemen status, 'symbolisch kapitaal' voor de individuele ontvanger, en niet meer dan dat. De auteur beschrijft hoe het van het een naar het ander ging in de genoemde Europese landen, analyseert overeenkomsten en verschillen in de ontwikkeling, en probeert deze sociologisch te verklaren. Zoals al uit de titel blijkt, is zijn benadering overwegend *top-down*, met meer aandacht voor de belangen en motieven van de ontwerpers en gevers van staatsonderscheidingen dan voor die van de ontvangers ervan.

Clark baseert zich op zeer veel literatuur, waaronder talrijke Franse en, verrassend genoeg, ook een aantal Nederlandse studies. Ook heeft hij primaire bronnen gebruikt om na te gaan hoe de toekenning van onderscheidingen in een aantal jaren over verschillende sociale lagen en beroepsgroepen verdeeld was; het betreft hier leden van de Belgische Orde van Leopold in 1833-87 en 1932, van het Franse Légion d'Honneur in 1852 en 1929 en van de Order of the British Empire in 1921. Aan het eind van zijn boek komt hij ook nog eens met een 'global analysis', waarin gegevens over eerbewijzen in een groot aantal premoderne en niet-westerse samenlevingen – variërend van Egypte in de zestiende tot elfde eeuw voor Christus tot het Zoeloe-koninkrijk in de negentiende eeuw – samen met een reeks variabele kenmerken van deze samenlevingen zijn verwerkt in een (wel met de nodige slagen om de arm gepresenteerde) *cross-cultural* statistische analyse, waarvan de uitkomsten steun geven aan eerdere uitspraken over condities die aan de ontwikkeling van het 'honours system' in West-Europa ten grondslag liggen. Toenemende bevolkingsdruk, politieke centralisatie, groeiende omvang van legers en veranderende oorlogsvoering zijn volgens deze exercitie sterke verklarende variabelen.

Breed en veelzijdig is Clarke ook in zijn theoretische oriëntatie. Hij verwijst naar tal van sociaalwetenschappelijke theorieën, zoals de psychologische stimulus-response-theorie, de rationele-keuzetheorie annex collectieve-actietheorie en

theorieën van sociaal-culturele evolutie en 'selectieve adaptatie'. Hoofdstukken zijn ingedeeld naar verschillende verklaringlijnen – modernisering, 'persistence of the old order', culturele repertoires en culturele vernieuwing, collectieve actie, disciplinerende, statusconcurrentie – waarin de ontwikkeling van statelijke eerbewijzen in een telkens wisselende maatschappelijke context wordt geplaatst.

Deze brede en veelzijdige opzet heeft echter nadelen. De overzichtelijkheid raakt nogal eens zoek, het eigenlijke onderwerp van studie verdwijnt in de historische uitweidingen regelmatig uit het zicht, en door de thematische overlapping van de hoofdstukken wordt veel in telkens weer wat andere bewoordingen herhaald. Verschillende verklaringen of interpretaties die in elkaar grijpen worden kunstmatig gescheiden. Zo worden in de eerste twee hoofdstukken de these van modernisering (verengd tot de 'rise of the bourgeoisie') en die van de 'persistence of the old order' tegenover elkaar gesteld. Beide zijn eenzijdig, concludeert Clark, beide zijn tot op zekere hoogte waar en kunnen in combinatie (voor een deel) het ontstaan en de expansie van staatsonderscheidingen verklaren. Inderdaad, maar dat had de lezer al wel meteen kunnen bedenken: staatsonderscheidingen zijn manieren waarop moderne staten verdienstelijke burgers distinctie verlenen aan de hand van een symboliek die verwijst naar oude standsverschillen; het zijn bij uitstek 'invented traditions'. Het was bovendien wel zo verhelderend geweest bij de bespreking van 'modernisering' in hoofdstuk 1 niet 'de opkomst van de bourgeoisie' centraal te stellen, maar de uitbreiding en centralisering van staatsmacht. Gaandeweg in het boek komt dit naar voren als de meest cruciale ontwikkeling.

Veel aandacht besteedt Clark aan de verschillen tussen de bestudeerde landen (Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland en België), maar die komen toch niet helemaal goed uit de verf. Het duidelijkst is dat Frankrijk met de instelling van koninklijke onderscheidingen het voortouw nam en dat daar aanvankelijk ook de grootste expansie plaatsvond – een reflectie van de relatief vroege en sterke Franse staatsvorming, die zich na de revolutie van 1789 en vervolgens onder Napoleon verder doorzette. Onderbelicht blijven echter duurzame nationale verschillen in typen onderscheidingen, in het bijzonder in de mate waarin hieraan privileges verbonden zijn. Zo is er op dit punt nog altijd een verschil tussen aan de ene kant Nederland, waarin verheffing in de adelstand sinds 1994 alleen nog maar mogelijk is voor leden van het Koninklijk Huis en in de praktijk al veel langer niet meer voorkomt (maar de adelstitel nog wel wettelijk beschermd wordt) en onderscheidingen louter en alleen persoonsgebonden insignes van status zijn (de lintjes blijven zelfs in eigendom van het Rijk), en aan de andere kant België en Groot-Brittannië, waar verheffing in de adelstand nog wel regelmatig plaatsvindt – al dan niet met erfelijke titel – en in Groot-Brittannië politieke macht geeft in de vorm van lidmaatschap van het Hogerhuis. Ook wordt er vrijwel niets gezegd over de naoorlogse ontwikkelingen in de verschillende landen, waaronder de democratiserings- en egaliseringsgolven in de jaren zestig en zeventig en de diverse hervormingen, of pogingen daartoe, die daarop volgden.

Aan het eind van zijn boek stelt Clark als conclusie dat de verklaring van de onderzochte ontwikkeling gelegen is in de *functies* die de onderscheidingen vervullen. In zijn eigen genuanceerde woorden: 'The formative period in the evolution of state honours was determined primarily by the different functions state honours could serve for evolving states in the Early Modern and Modern periods' (p. 371). Zoals uit deze formulering en, zoals eerder opgemerkt, ook al uit de titel van het boek blijkt, zijn het vooral de (veronderstelde) functies voor de gevers – koningen, regeringen, machthebbers – die hij in zijn boek behandelt, niet die voor de ontvangers. Ook al wijdt hij een apart deel van zijn boek aan 'status structures and status power' en de rol van onderscheidingen hierbij, wat die status nu inhoudt voor de gedecoreerden wordt niet uitgewerkt. Wat die ervan vonden of vinden om onderscheiden te worden en wat hun motieven waren om te accepteren (meestal) of te weigeren (soms): het blijft bij enkele terloopse passages. En ook of en hoe hun gedrag nu beïnvloed wordt door het verkregen eerbewijs blijft onderbelicht. Stroken de effecten van de onderscheiding wel met de intenties en belangen van de gevers, de leiders en vertegenwoordigers van de staat? Zetten burgers zich hierdoor meer in voor de publieke zaak? Tonen militairen meer moed, volharding en trouw? Veranderen familie, vrienden, collega's hun houding ten opzichte van gedecoreerden en gaan dezen fungeren als voorbeelden om na te volgen? Deze vragen – naar de feitelijke werking – worden voornamelijk via theoretische aannames behandeld, wat de auteur er niet van weerhoudt te concluderen dat de onderscheidingen functioneren als een 'mode of discipline in our lives', als 'instruments of individualized self-discipline in Western society'. Dat klinkt indrukwekkend, maar door de schamele empirische onderbouwing juist op dit punt van effectiviteit kunnen hier wel een paar vraagtekens bij geplaatst worden.

Tegenover de zwakheden – overdaad aan theorie, ontbrekende of twijfelachtige empirische onderbouwing, herhalingen, gebrekkige systematiek en weinig aandacht voor recente veranderingen – staan sterke punten. Waar hij historische ontwikkelingen schetst geeft Clark veel wetenswaardige informatie en rekent hij af met hardnekkige mythes en misvattingen, zoals de gedachte dat tijdens het *ancien régime* verdienstelijkheid in aristocratische kring nog geen rol speelde: dat was al lang het geval, wat in de loop van de tijd veranderde was wat onder 'verdiensten' verstaan werd en aan wie erkenningstekenen hiervoor werden toegerekend. Zijn feitenmateriaal is vaak onderhoudend en soms ook vermakelijk. Neem Napoleons poging zijn greep op de bevolking verder te versterken door een nationale feestdag in te stellen voor een zelfverzonnen heilige, Sint Napoleon, te vieren op zijn verjaardag, 15 augustus. Dit was toevallig ook de datum van Maria Hemelvaart, waarvan de viering voor het nieuwe feest zou moeten wijken. Voor dit plan was wel eerst een heiligverklaring door Rome nodig, wat geen al te groot probleem was. Of neem de geschiedenis van de Britse Orde van Saint Michael en Saint George, hoofdzakelijk ingesteld om het gezag van een megalomane Britse gouverneur op Malta en de Ionische eilanden te verstevigen. Zo bevat het boek naast een imposant

literatuuroverzicht een scala van boeiende gegevens en anekdotes voor wie in staatsymboliek, machts- en statusvertoon geïnteresseerd is.

Samenvattend: Samuel Clark heeft met dit boek een ambitieuze poging gedaan een intrigerend verschijnsel grondig te beschrijven én sociologisch te verklaren. De grote greep, het vergelijkende internationale en historische perspectief, de veelzijdige aanpak en het streven empirie en theorie met elkaar te verbinden verdienen bewondering. Er valt veel uit het boek te leren over de ontwikkeling van staatsonderscheidingen in ons deel van de wereld, zij het dat de conclusies mede door het onscherpe en empirisch wankel karakter ervan niet echt verrassend zijn. Jammer genoeg vertoont het boek een aantal minder sterke kanten, zowel qua vorm als qua inhoud, die het bijvoeglijk naamwoord 'uitputtend' bij deze studie ook letterlijk af en toe toepasselijk maken. Niettemin is het verplichte kost voor liefhebbers van dit onderwerp en aan te bevelen voor al degenen die belangstelling hebben voor de historische dynamiek van statusonderscheid en statusvertoon.

Over de auteurs

Kees Bruin studeerde sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en was daarna geruime tijd als medewerker en onderzoeker verbonden aan de Universiteit Utrecht en de Erasmus Universiteit Rotterdam. In 1989 promoveerde hij op *Kroon op het werk. Onderscheiden in het Koninkrijk der Nederlanden*, over de geschiedenis van het Nederlandse decoratiestelsel. In het kader van het tweehonderdjarig bestaan van het koninkrijk schreef hij in 2015 over hetzelfde onderwerp het gedenkboek *Een hele eer*. Daarnaast publiceerde hij onder meer over Amsterdamse oude en nieuwe elites, het Nederlandse adelsbeleid en Rembrandtverering in de twintigste eeuw (*De echte Rembrandt*, 1995). Onlangs nam hij afscheid van de Algemene Rekenkamer, waar hij dertig jaar werkzaam was.

E-mail: keesbruin@planet.nl

Nico Wilterdink is emeritus hoogleraar cultuursociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn meest recente boekpublicaties zijn *Nederlandse kunst in de wereld* (2015, met Ton Bevers e.a.), *Vermogensongelijkheid in Nederland* (2015) en *Samenlevingen. Inleiding in de sociologie* (2017, 8e herziene druk, met Don Weenink e.a.). Meer informatie op www.nicowilterdink.nl.

E-mail: n.a.wilterdink@uva.nl